

*Alla Ven. Congregazione Mechitarista, benemerita
educatrice della Gioventù Armena, ai Collegi Armeni
"Moorat-Raphaël" in Venezia, celebranti il 75° Centenario
dalla fondazione (1836-1936), a tutti gli ex-Alleui ed Alleui,
che guardano con tenerezza al dolce nido della loro salda
formazione religiosa, civile e patria, la mia paterna benedizione
con l'augurio cordiale di ogni prosperità in Dio.
Venezia, 15 marzo 1937. / S. Arcodato G. Nanni, O.C.D.
Patriarca*

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԱՍՏՈՒԱԾԱՍՏՈՒՐ ՓԻՍՅՍԱ

ՊԱՏՐԻԱՐԿ ՎԵՆԵՏԻԱՅ

ԹՈՎԱՄԱՍ ԹԷՐԶԵԱՆ

22

Ծնած է Պոլիս, Փերա, 1840
Հոկտ. 21ին. Մայրը Աննա, Քոր-
սիքացի մըն էր, բայց հայրը Յա-
կոբ Բոսսի անունով իգմբեցի կա-
թոլիկ Հայ մըն էր, դերձակի մը
զաւակ, ինքն ալ դերձակ:

«Կը յաճախէր 1850-51ին, կը
զրէ Աճէմեան, Սազըզ Աղաճ Մխի-
թարեանց Վարժարանը, Թէրզեան
բնաւ հայերէն չէր գիտեր, վասն
զի իրենց ընտանեկան լեզուն յու-
նարէն էր և այս պարագան շա-
տերուն կարծեցնել տուած է թէ
իր ծնողքը ազգաւ Յոյն էին...:
Պատանին Թէրզեան, ուշիմ ու
մտացի, անխոնջ ջանքով կը հե-
տեւէր իր դասերուն, և Մխիթա-
րեան Հարը, զնահատելով իր
բացառիկ կարողութիւնները, որո-
շեցին Վենետիկ Ռաֆայէլեան
Վարժարան ղրկել զինքը՝ խումբ
մը աշակերտաց հետ որոնց մէջ
էի ես ինքս, ինչպէս նաեւ Գ.
Ապտուլահ, Ս. Թղլեան և այլք»:
1852 Հոկտ.ին է որ Թովմաս կը
մտնէ Ռաֆ. Վարժարան. 1858ին
շրջանաւարտ կ'ելլէ. Տեսուչն ե-
ղած է Հ. Արրահամ Ժարեան
Մխիթ. Միաբ. ամէնէն կարող և
բազմադիրն դաստիարակներէն մին, և Հ.
Ղեւոնդ Ալիշան՝ փոխ-տեսուչ Վարժարա-
նին և հայերէնի ու գրականութեան դա-
սատուն: Թէրզեան Մխիթարեանց ազգա-
սէր ու գեղասէր մթնոլորտին մէջ, ու
մասնաւորապէս՝ հրեղէն շունչին տակ իր
տաղանդին ու հասակին ամբողջ առուգու-
թեանը մէջ գտնուող Ալիշանին՝ ոչ միայն
զարգացուցած է իր ծանօթութիւնը Ֆրանս.
խաւ. լեզուներու, սորված է նաեւ հին
յունարէն, լատիներէն և անգլիերէն, մտեր-
մացած է դասական ու ժամանակակից
գրականութեանց վարպետներուն, այլ և,

Signature

ինչ որ գլխաւորն է, լիակատար Հայու
հոգեբանութիւն ստացած է, խորապէս
իւրացուցած է Հայերէնը. այդ լեզուին
քաղցրութեանը, ճոխութեանը, ճկունու-
թեանը սիրահարուած էր, և այդ սէրը իր
մէջ զարթեցնելով հօրենական արեան մէ-
ջէն իրեն փոխանցուած առհաւական հին
բնազդը, սրտին մօտիկ դարձուցած է իր
հօր ցեղն ու հայրենիքը, զոր մինչեւ մահը
սիրած է որդիաբար, հարազատօրէն, մտա-
ւորական փափուկ սիրով մը:

Այդ կերպարանափոխութիւնը, կամ ա-
ւելի ճիշտ՝ վերադարձը իր բուն ինքնու-

ԲԱԶՄԱՎԷՊ ՕԳՈՍՏ - ԴԵԿՏ. 1936

տառապանքներն ու գծծութիւնները յաղ-
թահարելու կամքը իր կեանքին ու մա-
նաւանդ իր գործին տիրական նշանաբանն
է եղած է:

Լայնախոհ էր, կարելի է ըսել՝ իր իմաս-
տասիրական ըմբռնումներուն մէջ, բայց
ոչ անկրօն, երբեք անհաւատ: Օր մը որ
մենէ մէկը Ռիշփէնի Հայոյանքներուն վրայ
իր կարծիքը կը հարցնէր մեր դասի պա-
հուն, «Absurde է այդ գիրքը, ըսաւ, ան-
աստուած բանաստեղծ՝ կարելի՞ բան է»:

Ինչ որ պիտի մնայ Թէրզեանէն յաւի-
տենապէս կենդանի ու գեղեցիկ, իր մեծ
ուսուցչի դերին յիշատակն է, և ատկից
ալ աւելի՝ իր միանգամայն ներշնչեալ ու
արուեստագէտ բանաստեղծի թանկագին
գործն է: Իր գրական փառքը իր բանաս-
տեղծութեանց մէջ է: Հոտ ինքը մին է
մեծագոյններէն որ հին ու նոր ատեններուն
երեւցած են Հայոց մէջ: Նմանողութեան
մեղադրանքը զոր ոմանք իրեն ուղղած են,
հոտ անձիշտ է: Թէրզեան գերազանցապէս
ինքնատիպ է. ի ծնէ բանաստեղծ մը, զոր
բնութիւնը յօրինած է երգելու համար:

Իր մտայնութեան մէջ տիրական է հա-
մամարդկային տեսիլը, և ատոր համար իր
բանաստեղծութեան տարրողութիւնը աւելի
մեծ է ու տեսական... կը զգացուի խառ-
նուածքը Հայոս մը՝ որ Պոլսոյ մթնոլորտին
մէջ ծնած ու ապրած, Վենետիկեան մի-
ջավայրին ու Միսիթարեանց շունչին տակ
կազմուած է: Ան Հայ է մանաւանդ այն
բուռն սիրով զոր ունի դէպ ի հայ մշա-
կոյթը, բանաստեղծութիւնը, հայ անցեալը,
երբ կ'երգէ ազգային եղբայրութեան երգը,
երբ կը տարփողէ հայ ցեղին ստեղծագործ,
շինարար, արուեստագէտ քերթողաշունչ
հանճարը՝ Ալիշանի մը, Պէշիկթաշեանի
մը, Օտեանի մը եւն:

Շնորհալին, փափուկը, քնքուշը՝ յաճախ
կ'երեւայ Թէրզեանի բանաստեղծութեանց
մէջ, և ատոր մէջ ինքը գերազանց է իրմէ
առաջ մեր ունեցած բոլոր բանաստեղծնե-
րէն: Իր ոճին, իր գեղեցկագիտութեան մէջ
ալ ան «հին» չէ:

Թէրզեանի քերթողական գործին մեծա-
գոյն յատկանիշերէն մին է արդէն, և անոր
մեծ ինքնատուութիւնը հայ բանաստեղծու-
թեան մէջ, ընդհանրապէս պայծառ, խա-
ղաղ, ներդաշնակ ոգի մը իր մէջ տիրական
ցոյց տալը:

Թէրզեան գիտէր թէ գեղեցկագոյն բա-
նաստեղծութիւնները ամենէն աւելի դժուա-
րութեամբ գրուածներն են:

«Բանաստեղծութեան ումրողական հաւա-
քածոյ» երկու հատորները ուր այսօր ամ-
փոփուած մեր հասարակութեան կը ներ-
կայացուի Թէրզեանի քերթողական գործն
իր լրութեամբ, ամբողջ աշխարհ մը կայ
գեղեցկութեան: Հայ քերթութեան գլան-
ձարանին վրայ այդ երկու հատորները
արքայական պերճութեամբ գոհարակոյտ
մըն է որ կը բերեն աւելցնել: Այդ գո-
հարները անթառամ ծաղկափթթումն են
ազնուական հոգիի մը, որ ինքն իսկ, իր
տիպարով, իր կեանքով, ճշմարիտ բա-
նաստեղծութեան պէս վճիռ, մաքուր ու
լուսաւոր եղաւ:

Ուսուցիչը որ եղաւ Թէրզեան՝ այնքան
մեծ էր որքան բանաստեղծը: Այն դերը
զոր Պէշիկթաշեան կատարեց ընտանիք-
ներու մէջ, Թէրզեան զայն բազմաթիւ
տարիներ՝ կատարած է մեր ազգային վար-
ժարաններու մէջ, նոյնքան ձեռնհասու-
թեամբ և աւելի լայն արդիւնաւորութեամբ:
Մէկէ աւելի հայ սերունդներ իրմէ սորված
են սիրել, ըմբռնել, մշակել գեղարուեստն
ու գրականութիւնը. ու ոչ միայն Հայերը,
այլ Պոլսոյ բոլոր ցեղերը օգտուած են այդ
ուսուցիչէն. պետական վարժարաններուն,
ուր ֆրանսերէն լեզուն ու գրականութիւնը
կ'ուսուցանէր, ամենէն սիրուած դասա-
տուններէն մէկն է եղած. թուրք երիտա-
սարգութիւնը, 4-5 տարի առաջ, խորին
յարգանքի ու երախտագիտութեան ցոյց
մը ըրաւ իրեն՝ տօնելով անոր ուսուցչու-
թեան երեսնամեակը: Թրքահայ արուես-
տագէտներէն, գրագէտներէն շատերը իր
աշակերտներն եղած են: Ես ինքս՝ իրեն
շատ բան կը պարտիմ: Երբեք պիտի չմոռ-

նամ իր դասերը Կեդրոնականին մէջ:
«Դաս»եր չէին անոնք (Թէրզեան «Վրո-
ֆէստր»ի ծանր ու յաւակնոտ տիպարը չէր).
արուեստագէտի մը խօսուրտութիւնն էին.
կ'առնէր եւրոպացի մեծ բանաստեղծի էջ մը
և կը կարդար ու կը մեկնէր. կ'ապրէր զայն,
ու մեր հոգւոյն ու մտքին մէջ թափանցել
կու տար անոր գեղեցկութիւնը. ուսուցչու-
թենէ վեր բան մըն էր իր ըրածը, մեծ
բանաստեղծ մըն էր որ մեծ բանաստեղծ-
ներու հոգին մեզի կը բանար: Ախ, ան-
պատմելի գեղեցկութիւնը զոր իր գէմքը՝
այնքան գեղեցիկ՝ կը զգենուր այդ պա-
հերուն. գանգուր մագերով պսակուած լայն
ճակատը աւելի կը լայնարար, գէմքին գծերը
կ'այլափոխուէին, կը լուսավառէին, ներ-
քին անճառ բերկրութիւնով մը կը ծաղ-
կէին. աչքերը՝ Գեղեցկին գինովութեամբ
ճանճանջաւորուած, ամբողջ դասարանն
ընդգրկող սաւառնագին նայուածքի մը
մէջ տարածուած, կը խօսէր, մինչ իր
ժեսթերը՝ այն նուրբ, բարեշնորհ մարդու
անման ժեսթերը, պարզ, փափուկ ու գոլոր,
կը ստորագծէին իր խանդոտ, սրամիտ,
ընտանի ու խորաթափանց, հմայող, հա-
մոգող ու անուցանող խօսքը: Մեր ամե-
նէն քիչ գրասէր ընկերներն իսկ «բռնուած»
կը զգային զիրենք այդ հրապոյրէն, արբ-
շիւ՝ մտիկ կ'ընէին. ու կը սորվէին սիրել
գրականութիւնը: Ու գրականութենէն զատ,
ինքը զիտէր նաեւ սիրցնել կեանքի գեղար-
ուեստը, քաղաքավարութիւնը, որուն պա-
կասը տեսակ մը ազգային ախտ է մեզի
համար, և որուն անհրաժեշտութիւնը,
զգացնող ամենէն ազդեցիկ ուսուցիչն ե-
ղած է ինքը մեր մէջ: Այո՛, ես շատ բան
պարտական եմ իրեն: Բայ ի Կեդրոնա-
կանի դասերէն, ինքը՝ հայրական համա-
կրութեամբ մը՝ զոր կեանքիս մեծագոյն
պատիւներէն մին կը համարիմ, իմ առաջին
քայլերուս մէջ զիս քաջալերած, թերու-
թիւններս ուղղած, ինծի առաջնորդ ու
գորավիզ է եղած: Իբր բանաստեղծ՝ զինքը

միշտ պաշտած եմ, բայց բանաստեղծը չէ
որ զիս առաջնորդած է. իր քերթողական
արուեստը, իր ուղղութիւնն ու աշխար-
հայեացքը տարբեր էին անոնցմէ զոր ինծի
տրուեցաւ ունենալ. բայց իր վարպետ ար-
ուեստագէտի խրատները, իր անթերի
ճաշակով գրագէտի ցուցմունքները, իր սէ-
րը, իր խրախուսանքը, և մանաւանդ իր
փափուկ ու ինծի այնքան սիրելի հեզնու-
թիւնը՝ նորընծայ եռանդի մը չափազան-
ցութիւններուն ու կաղումներուն հանդէպ՝
ինծի բարերար եղած են. և ես զինքը
միշտ համարած եմ և այսօր իր գերեզ-
մանին առջեւ կը համարիմ նորէն իր խոնարհ
ու շնորհապարտ աշակերտը:

Թէրզեան մին եղած է ամենէն լուսա-
ւոր ու ներդաշնակ դէմքերէն որ մեր մէջ
երեւցած ըլլան: Իր կեանքն ու գործը,
երկու բառով կարելի է ամփոփել. ան
սիրեց ու երգեց, և սէր, գեղեցկութիւն
ու երգ սորվեցուց. բանաստեղծ եղաւ և
ուսուցիչ, Բանաստեղծութեան ուսուցիչ,
գեղեցկութեան ուսուցիչ. այս է ամէն ինչ
որ ըրաւ. և ինչ կարելի է ընել՝ այս աշ-
խարհիս մէջ՝ աւելի վեհ ու բարերար:

Օր պիտի գայ որ Արեւելքի վրայ դա-
րերէ ի վեր ծանրացող բարբարոսական
մղձաւանջը պիտի փարատի և Արեւելքի
մայրաքաղաքին՝ Պոլսոյ մէջ կեանք մը
պիտի ծաղկի ազատ ու ազնիւ, լուսաւոր
ու ներդաշնակ՝ ինչպէս բնութիւնը որ հոն
կը ճառագայթէ: Այն ատեն, այդ քաղաքին
բոլոր գեղասէրները, ամէն ցեղէ, թափօր
կազմած, պիտի երթան կանգել ի պատիւ
Պոլսոյ այդ լուսապայծառ Այետին, Վոս-
փօրի «սաղարթագեղ ու միշտ դալար»
ափերուն վրայ, երկիւղած յարգանքի ճեր-
մակ յիշատակարան մը՝ հայ հանճարին
մատնեով կերտուած:

ԱՐՇԱԿ ԶՊԱՆԵԱՆ

(Ամփոփում «Թ. Թերզեանի Բանաստեղծութեանց ամբողջական հաւաքածոյ»-էն՝ Ա. հատ. էջ Ա-ԾԳ. տպ. Վենետիկ
Ս. Վազար 1930 և «Դիւքեր»-էն, (Ա. հատ.) էջ 141-9, տպ. Փարիզ, 1924: